

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA‘LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

**O‘ZBEK TILI TARAQQIYOTI VA
XALQARO HAMKORLIK
MASALALARI**

**XALQARO ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYA MATERIALLARI**

2025-yil 18-oktabr

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK
TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

**O‘ZBEK TILI TARAQQIYOTI VA XALQARO HAMKORLIK
MASALALARI**

Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari

2025-yil 18-oktabr

Toshkent – 2025

**TÜRKÇENİN İLK SÖZLÜĞÜ *DÎVÂNU LUGÂTİ’T-TÜRK*’TEN
ÖZBEK TÜRKÇESİNE BİTKİ ADLARI
THE EVOLUTION OF PLANT NOMENCLATURE FROM *DÎWÂN
LUGÂT AT-TURK*, THE EARLIEST LEXICON OF THE TURKISH
LANGUAGE, TO MODERN UZBEK TURKISH**

DOI: 10.52773/tsuull.conf.2025.18.10/SWHD4344

Meryem Hamişoğlu
Dr. Öğr. Üyesi
Kırklareli Üniversitesi
meryemer@klu.edu.tr

Özet: *Bitkiler ve hayvanlar, insan yaşamının hem biyolojik hem de kültürel yönlerini biçimlendiren temel unsurlardır. Türk kültüründe doğa unsurları, özellikle bitkiler hem gündelik yaşamda hem de sembolik anlam dünyasında önemli bir yer tutar. Türkçe, tarih boyunca farklı dillerle etkileşime girerek bitki adları bakımından oldukça zengin bir söz varlığı geliştirmiştir. Bu bağlamda, Türk lehçeleri arasında önemli bir konuma sahip olan Özbek Türkçesi, tarihî olarak Karahanlı, Harezmi ve Çağatay Türkçelerinin devamı niteliğindedir ve söz varlığı bakımından bu lehçelerin izlerini taşır. Özbek Türkçesi temelde Türkçe kökenli sözcüklerden oluşsa da tarihsel süreçte Arapça, Farsça ve Rusça gibi dillerden çok sayıda alıntı kelime bünyesine katmıştır. Bu çalışmada, Türk dilinin ilk sözlüğü olan *Dîvânu Lûgati’t-Türk*’te yer alan bitki adlarının Özbek Türkçesindeki karşılıkları incelenmiştir. Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu’nun hazırladığı *Divanü Lûgat-it Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)* adlı eserden yararlanılarak bitki adları alfabetik olarak sıralanmış, Karahanlı, Harezmi, Çağatay ve Özbek Türkçesi aşamalarındaki biçimleri karşılaştırılmıştır. Çalışma, Türk dili tarihindeki bitki adlandırılmalarının sürekliliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.*

Anahtar kelimeler: *Dîvânu Lugâti’t-Türk, Harezmi Türkçesi, Çağatay Türkçesi, Özbek Türkçesi, söz varlığı, dilbilim, bitki adları, sözcüksel süreklilik.*

Annotation. *Plants and animals have played a fundamental role in shaping both the biological and cultural aspects of human life. In Turkish culture, elements of nature—particularly plants—hold an important place in daily life as well as in symbolic meanings. The Turkish language has developed a rich vocabulary of plant names through interaction with various languages throughout history. Among the Turkic dialects, Uzbek Turkish occupies a significant position as the direct continuation of Karakhanid, Khwarezmian, and Chagatai Turkish, reflecting lexical and stylistic traces from these earlier stages. Although the vocabulary of Uzbek Turkish is primarily Turkic in origin, it has incorporated numerous loanwords from Arabic, Persian, and Russian over time. This study examines the*

correspondences of plant names found in Dīwān Luġāt at-Turk, the first dictionary of the Turkish language, within Uzbek Turkish. Using Ahmet Bican Ercilasun and Ziyat Akkoyunlu’s edition Divanü Lügat-it Türk (Introduction-Text-Translation-Notes-Index), plant names were listed alphabetically, and their forms in Karakhanid, Khwarezmian, Chagatai, and Uzbek Turkish were compared. The study aims to reveal the continuity of plant naming traditions within the historical development of the Turkish language.

Keywords: *Dīvānu Luġāti’t-Türk, Khorezm Turkic, Chagatai Turkic, Uzbek Turkic, vocabulary, onomastics, plant names, lexical continuity.*

Hayvanlar ve bitkiler, yaşamın en güçlü ve vazgeçilmez kaynakları arasında yer alır. İnsanlığın kökeninde bulunan bu iki unsur tarih boyunca insanın ebediyete uzanan yaşamında hem biyolojik hem de kültürel açıdan temel birer unsur olmuştur. Hayvanlar ve bitkiler, insanoğlunun beslenme, barınma ve korunma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra, sembolik ve kültürel anlamlar da kazanarak birer kült unsuru hâline gelmiş, yaşamın ve varoluşun en belirgin göstergeleri olarak önemini korumuştur [Roux, 2005: 13].

Tarih boyunca göçebe bir kültüre sahip olan Türk topluluklarının dünyasında da doğada yer alan canlı ve cansız pek çok varlığın adı kültürel anlam taşımaktadır. Bu varlıklar arasında bitkiler özel bir yer tutar. Türkçe, bitki adları bakımından hem kendi köklerinden gelen hem de başka dillerden alınan kelimelerle oldukça zengin bir söz varlığına sahiptir. Bu zenginlik hem dilin kültürel derinliğini yansıtmakta hem de Türk dili üzerine yapılan bitki adı çalışmalarına temel oluşturmaktadır. Bu sebeple Türk dilinde bitki adları üzerine birçok çalışma ortaya konmaktadır.²⁶ Yalnızca alıntı bitki adlarıyla yapılan çalışmalara bakıldığında; M. Fatih Alkayış, “Türkçede Kullanılan Alıntı Bitki Adları” başlıklı makalesinde çoğunluğu Arapça ve Farsça olmakla beraber diğer dillerden 533 alıntı bitki adı tespit edilmiş (2009: 91); Kürşat Efe’nin “Tarihî Türk Lehçelerinde Alıntı Bitki İsimleri” adlı makalesinde de toplam 833 alıntı bitki adına ulaşılmıştır (2018: 101).

²⁶ Türkiye’deki başlıca çalışmalar: Akalın, Ş. (1952). *Büyük Bitkiler Kılavuzu*. İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası; Baytop, T. (1994). *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları; Bayrak, Ö. (2005). *Tarihî Türk Lehçelerinde Bitki İsimleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Umurzakov, K. (2007). *Divanü Luġati’t-Türk’teki Hayvan ve Bitki Adları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Adbilim Çalışması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırgızistan: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Karaarslan, B. (2010). *Dīvānu Luġati’t-Türk’teki Bitki ve Hayvan Konuları Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Özbekistan’daki başlıca çalışmalar: Kosimov, A. I., Nabiyeu, M. M. (1990). *Botanikadan qisqacha izohli lug’at*. Toshkent: O‘qituvchi; Haydarov, Q., Hojimatov, Q. (1992). *O‘zbekiston o‘simliklari*. Toshkent: O‘qituvchi; Ayupov R. (2021). *O‘simliklar nomlarining qisqacha lug’ati*. ‘Tabiiy davo vositalari’ kitobiga ilova; Abdiyeva, O. T. (2023). *O‘zbekistonning dorivor o‘simliklari*. Namangan davlat universiteti majmuasi.

Türkiye’de yetişen bitki sayısı ise 12000 civarındadır.²⁷ Bu bitki adlarından Derleme Sözlüğü’ne yansıyan bitki adı sayısı ise 3000 kadardır (Baytop, 1997: 5).

Türk lehçeleri arasında Karluk grubu lehçeleri arasında yer alan Özbek Türkçesi günümüzde en çok konuşur sayısına sahip lehçelerden biridir. 11-13. yüzyıllar arasında kullanılan Karahanlı ve 14. yüzyıl Harezmi edebî dillerinin devamı niteliğinde olan özellikle Maverâünnehir ve çevresinde güçlü bir yazı dili geleneği oluşturan Çağatay Türkçesinin günümüz Özbek Türkçesinin doğrudan tarihî zeminini teşkil etmesi; söz varlığı, ifade biçimleri ve edebî üslubu bakımından Özbek Türkçesine şekil vermesi Türk dili araştırmacılarının ilgisini bu lehçeye yoğunlaştırmıştır.²⁸

Bir dilin sözlüksel birimlerinin ve sözlükçesinin tümü; sözlüksel birimlerin oluşturduğu açık dizge olarak tanımlanan söz varlığı iletişimin ihtiyaçlarına göre sürekli değişir (İmer vd., 2011:233). Özbek Türkçesinin söz varlığı temelde Türkçe kökenli kelimelerden oluşsa da yoğun olarak Arapça ve Farsçadan ve diğer dillerden de fazlaca kelimeyi sözcük hazinesine katmıştır. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın başları, Özbek Türkleri açısından önemli siyasi değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Türkistan’ın Çarlık Rusyası tarafından işgali ve 1917 Bolşevik Devrimi, toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını etkiler. Bu değişimlerin ilk belirtileri dilde gözlemlenir. Böylelikle yeni kavramları karşılamak için ya yeni kelimeler türetilir ya da yabancı dillerden alıntılar yapılır. Önceki yüzyıllarda Arapça ve Farsça kökenli kelimeler ağırlıkta iken bu dönemden itibaren Rusça ve batı dillerinden alınan sözcükler Özbek Türkçesinin söz varlığında önemli bir yer edinir (Tekin, 2008: 609-610).

Bu çalışmada, Türk dili tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahip olan *Dîvânu Lûgati't-Türk* adlı eserde geçen bitki adlarının Özbek Türkçesindeki varlığı ele alınacaktır. Uzun yıllar doğayla iç içe yaşayan ve bitkilerden gerek temel ihtiyaç olarak yeme-içme şeklinde gerek tıbbi amaçlı gerekse de kültürel pratiklerin uygulanışı olsun birçok şekilde yararlanan Türklerin bitki adlandırmaları da Türk dilinde geniş bir yer bulmuştur. Bu sebeple Türk dilinin ilk sözlüğü olan *Dîvânu Lûgati't-Türk*’ü esas alarak bu eserde geçen bitki adlarının Özbek Türkçesindeki durumunu ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmada Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu tarafından hazırlanan *Divanü Lûgat-it Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)* isimli eserden yararlanılmıştır. Eserin dizin kısmında yer alan bitki adları taranarak alfabetik sıraya göre dizilmiş, Karahanlı Türkçesinden Çağatay Türkçesine geçiş dönemi olan Harezmi Türkçesi ile Çağatay Türkçesindeki karşılıkları tespit edilerek Özbek Türkçesindeki görünümleri verilmiştir. Özbek Türkçesinin karşılıkları verilirken standart Özbek Türkçesi ve

²⁷ Ayrıntılı bilgi için bk.

https://bilimteknik.tubitak.gov.tr/sites/default/files/posterler/bilim_teknik_poster_turkiye_endemik_bitkiler_temmuz_2025.pdf

²⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Er, M. (2022). “Özbek Türkçesi Üzerine Türkiye’de Yayımlanan Çalışmaların Bir Bibliyografya Denemesi”. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, 6(2), 539-564. <https://doi.org/10.30563/turklad.1110954>

botanik terimleri sözlüklerinden yararlanılmıştır. Ayrıca Özbek Türkçesi diyalekt çalışmalarına da başvurulmuştur.

Dîvânu Lûgati't-Türk'ten Özbek Türkçesine bitki adlarının görünüşleri şu şekildedir:

DLT	Harezm Türkçesi	Çağatay Türkçesi	Özbek Türkçesi
adrik “ayrık otu (Agropyrum repens)” (DLT: 541).	ayrı “ayrı, farklı”; ayrık “başka, özge”; ayruk “başka, ayrı” (Ünlü, 2012: 67).	adruk “yabancı, el” (Ünlü, 2013: 12); ayrı/ayru/ayruk “ayrı, başkası, yabancı” (Ünlü, 2013: 80).	ajriq “ayrık otu” (Baydemir, Ildırı, 2025: 46).
alimla/alma “Türklerde (ölçünlü Türkçede) elma (Malus sylvestris) (DLT: 548).	alma “elma” (Ünlü, 2012: 41).	alma “elma” (Ünlü, 2013: 37).	olma “elma” (Yusupova, 2018: 182).
añduz “andız otu (Inula helenium)” (DLT: 553).	Ø	anduz “ardıç türünden bir çalı” (Ünlü, 2013: 43).	andiz “andız otu” (Baydemir, Ildırı, 2025: 60).
armut “armut (Pyrus communis)” (DLT: 553).	armüd/armut (<F.) “armut” (Ünlü, 2012: 51).	Ø	olmurt “armut” (Yusupova, 2018: 47). olmurut ağz. “armudun küçük bir çeşidi” (Xolmirzaye va, Mamasoliyeva, 2023: 276).
arpa ²⁹ “arpa (Hordeum vulgare)” (DLT: 556).	arpa “arpa” (Ünlü, 2012: 51).	arpa “arpa” (Ünlü, 2013: 53).	arpa “arpa” (Yusupova, 2018: 48).

²⁹ Eski Uygur Türkçesi, DLT, Tarihi Türk Lehçeleri ve Çağdaş Türk lehçelerinin genelinde fonetik ve anlam değişmesine uğramadan yaşayan bir kelimedir (Bulut, 2018: 581).

arpagan “arpa gibi başaklı, fakat başağı tanesiz bir bitki” (DLT: 556).	Ø	arparğan “arpaya benzer bir bitki ismi, sumetre'de denilir” (Ünlü, 2013: 53).	arpağon “acem tarağı” (Baydemir, Ildırı, 2025: 69).
artuç “ardıç (Juniperus communis)” (DLT: 558).	Ø	arduc “ardıç, dağ servisi, ardıç ağacı” (Ünlü, 2013: 48).	arça “ardıç” (Baydemir, Ildırı, 2025: 60).
āshlik/aşlık “Oğuzlarda buğday (Triticum sp)” (DLT: 560).	aşlıq/aşlığ “buğday, zahire” (Ünlü, 2012: 58).	aşlıq/aşlığ “tahıl, hububat, yemeklik malzeme” (Ünlü, 2013: 64).	ošliq “aşlık, zahire” (Baydemir, Ildırı, 2025: 801).
bamuk/bāmu k “Oğuzcada pamuk (Gossypium)” (DLT: 572).	mamuq (<A.) “pamuk” (Ünlü, 2012: 376).	mamuğ/ma muq “pamuk” (Ünlü, 2013: 716).	momıq ³⁰ “pamuk” Yusupova, 2018: 446); momıq I “1. (pamukta) kopuk lif, hav. 2. ham pamuk. 3. yün, tiftik” (Baydemir, Ildırı, 2025: 702).
budgay/bugd ay “buğday (Triticum)” (DLT: 599).	buğday “buğday, başak burcu” (Ünlü, 2012: 110).	buğday “buğday” (Ünlü, 2013: 170).	bug'doy “buğday” (Yusupova, 2018: 97).
bujn “çöpleme (bir tür zehirli ot - Helleborus sp)” (DLT: 599).	Ø	Ø	bujğun ? “1. gür karaağaç. 2. (halk hekimliğinde ve boyacılıkta kullanılan) içi dolmamış fıstık. 3. (bitkinin

			gövdesinde parazit yüzünden oluşan) yumru” (Baydemir, Ildırı, 2025: 177); bujun/bujğun (ÖTİL, I, 2006: 361).
bulguna/malg una “develerin yediği, ılgın gibi gevrek, kırmızı bir ağaç” (DLT: 601).	Ø	Ø	bolqin “tilkikuyruğu” (Baydemir, Ildırı, 2025: 148).
burçak “börülce (Lu:biya:- Vigna sinensis)” (DLT: 602).	burçak “burçak” (Ünlü, 2012: 112).	burçak “nohuda benzer bir habbee” (Ünlü, 2013: 174).	burçoq “burçak, mürdümük” (Baydemir, Ildırı, 2025: 180); burchoq “bezelye” (Üşenmez vd., 2016: 101).
çeçek/çiçek “ağaç çiçeği veya çiçek” (DLT: 617-624).	çêçek/çeçek/ç içek “çiçek” (Ünlü, 2012: 133).	çêçek “çiçek” (Ünlü, 2013: 233); çeçek “küçük ağaç, çalı, çırpı, gül” (Ünlü, 2013: 233).	çêcak I “çiçekli bitki, çiçek” (Baydemir, Ildırı, 2025: 201).
çigit “Argu lehçesinde pamuk çekirdeği” (DLT: 624).	Ø	çigit “çekirdek, pamuk çekirdeği, pembe tanesi” (Ünlü, 2013: 249).	çigit “Pamuk çekirdeği, çigit” (Baydemir, Ildırı, 2025: 205).
çim “ayrık otu (Agropyrum repens)” (DLT: 625).	Ø	Ø	çim “çim” (Baydemir, Ildırı, 2025: 209).
çümgen	çimgen	Ø	çimzorlik,

“çayır ve yarık otu (Agropyrum repens)” (DLT: 630).	“çimen, çimenlik” (Ünlü, 2012: 137); çemen (<F.) “çimen” (Ünlü, 2012: 133).		çimlik “çimenlik” (Yusupova, 2018: 134).
egir “karın ağrısını tedavi etmek için kullanılan bir kök, eğir kökü (Acorus calamus)” (DLT: 634).	Ø	Ø	igir “eğir otu, eğir kökü” (Baydemir, Ildırı, 2025: 827); igir/iyir (Boboyorov, 2022: 95).
erük “şeftali, kayısı, siyah erik türünün genel adı” (DLT: 644).	erek “erik” (Ünlü, 2012: 175).	erik/irik “henüz olmamış zerdali” (Ünlü, 2013: 342).	örük 1. “kayısı ağacı 2. bu ağacın meyvesi, kayısı” (Baydemir, Ildırı, 2025: 827).
geşür “Oğuzlarda havuç” (DLT: 653).	keşir “havuç” (Ünlü, 2012: 312).	keşir “havuç, sebze” (Ünlü, 2013: 614).	gäshir ³¹ “havuç” Harezmi Oğuzcasında görülür (Boboyorov, 2022: 105).
kabak “kabak (Cucurbita)” (DLT: 673).	qabaq “kavak (ağacı)” (ÜNLÜ, 2012: 276).	qabaq “kabak” (Ünlü, 2013: 556).	qovoq “kabak” (Yusupova, 2018: 299).
kağın/kađıñ “kayın ağacı (Fagus orientalis)” (DLT: 666).	Ø	kayıñ “kayın ağacı” (Ünlü, 2013: 599).	qayın II “kayın ağacı, kayın” (Baydemir, Ildırı, 2025: 579).
kāgun “kavun (Cucum)” (DLT:	qagun/qavun “kavun” (Ünlü,	qavun “kavun”	qovun ³² “kavun”

³¹ Gashir “havuç” kelimesi Özbek Türkçesinin Harezmi bölgesinde konuşulan Oğuz ağzında kullanılır. DLT’de de Oğuzlar’a ait bir kelime olarak kaydedilmiştir. Ölçünlü Özbek Türkçesinde ise havuç kelimesine karşılık *sabzi* kelimesi kullanılır (Yusupova, 2018: 254).

³² Güney Kazakistan’daki Türkistan – Çimkent arasında Karluk-Oğuz karışımından oluşan İkan köyünün Özbek ağzında *qag’un*; Andican ağzında ise *qag’un* şeklindedir (Boboyorov, 2022: 98).

677).	2012: 281).	(Ünlü, 2013: 596).	(Baydemir, Ildırı, 2025: 615).
kamgak “hasır otu (Typha)” (DLT: 681).	qamgak “sarımsak” (Ünlü, 2012: 284).	qamgak/ kamgak “deve dikenini” (Ünlü, 2013: 284).	qamgoq/qo mgoq “bahar yıldızı çiçeği” (Baydemir, Ildırı, 2025: 564, 606).
kamış “kamış (Phragmites australis); kamışlık” (DLT: 681).	qamış “kamış” (Ünlü, 2012: 284).	qamış “kamış, ney, kalem” (Ünlü, 2013: 572).	qamiç/qami ş “1.kamış 2. kamıştan yapılmış” (Baydemir, Ildırı, 2025: 564).
karakan “dağ ağaçlarından bir tür (Caragana)” (DLT: 685).	Ø	Ø	qarağan “karagan” (Baydemir, Ildırı, 2025: 567).
karamuk “buğday karamuğu (Agrostemmagitha go)” (DLT: 685).	Ø	qaramuğ/ka ramuğ “buğdayın içinde bulunan siyah taneler, it uzümü, lüpek” (Ünlü, 2013: 582).	qoramuğ “karamuk” (Kosimov, Nabiye, 1990: 79).
kara ot “boğan otu, kurtboğan (Aconitum)” (DLT: 685).	Ø	Ø	qoraöt “semizotu” (Baydemir, Ildırı, 2025: 611).
kayaçuk “hoş kokulu bir dağ bitkisi, porsuk ağacı (Taxus baccata)” (DLT: 695).	Ø	Ø	qoyaçiq “kaya kuruğu” (Baydemir, Ildırı, 2025: 616).
kekre “develerin yediği acı bir ot” (DLT: 700).	Ø	kekre “bir tür acı ot, deltek” (Ünlü, 2013: 606).	kakra I “acımık, mavikantaron” (Baydemir, Ildırı, 2025: 483).
kewrek “ağaçların	kevek (2) “saman”	Ø	kavrak “çakşır”

yumuşak olanları, kene otu (<i>Ricinus communis</i>)” (DLT: 707).	(Ünlü, 2012: 313).		(Baydemir, Ildırı, 2025: 498). qavrak “kızan otu” (Baydemir, Ildırı, 2025: 577).
konak/koyak “akdarı (<i>Panicum miliaceum</i>)” (DLT: 727).	qonaq (1) “bir tür ufak darı” (Ünlü, 2012: 334).	konağ “bir tür darı” (Oba, 2021: 256).	qönoq I “kirpi darısı” (Baydemir, Ildırı, 2025: 622).
kök “yeşillik (ağaçlık alan)” (DLT: 734).	kök (2) “gök mavi, yeşil ot” (Ünlü, 2012: 340).	kök (3) “boz yeşile yakın boz renk” (Ünlü, 2013: 654).	kök “6. yeşillik” (Baydemir, Ildırı, 2025: 528).
kumlak “sarmaşığa benzer bir bitki (tarla sarmaşığı - <i>Convolvulus arvensis</i>)” (DLT: 746).	Ø	Ø	qulmoq “şerbetçi otu” (Baydemir, Ildırı, 2025: 631).
mandar “ağaca sarılan bir bitki, Oğuzcada sarmaşık (<i>Hedera helix</i>)” (DLT: 761).	Ø	Ø	bandar III “1. mango ağacı, mango 2. bu ağacın meyvesi, mango” (Baydemir, Ildırı, 2025: 101).
murç “biber (<i>Piper sp</i>)” (DLT: 765).	Ø	borç/burc (2) “biber, fülful” (Ünlü, 2013: 174).	murç “karabiber” (Baydemir, Ildırı, 2025: 718).
ot “ot, bitki, yulaf” (DLT: 779).	ot (2) “ot, nebat” (Ünlü, 2012: 451).	ot (2) “ot, bitki, çayır, hayvan yemi” (Ünlü, 2013: 866).	öt II “ot” (Baydemir, Ildırı, 2025: 833).
samursak/sar musak “sarımsak (<i>Allium sativum</i>)” (DLT: 802).	sarmusaq/sar rımsaq “sarımsak” (Ünlü, 2012: 503).	sarımsaq/sayımsaq “sarımsak” (Ünlü, 2013: 951).	sarimsoq “sarımsak” (Yusupova, 2018: 492).

sibüt “Kâşgar lehçesinde kişniş (Coriandrum sativum)” (DLT: 823).	Ø	Ø	Şibit-shibit “anason” (Xolova, 2020: 567).
sõgan/sogun “soğan (Allium cepa)” (DLT: 826).	soğan “soğan” (Ünlü, 2012: 526).	soğan “soğan” (Ünlü, 2013: 997).	soğan/soğon “onşerefe otu” (Baydemir, Ildırı, 2025: 959).
suma “filizlenmiş buğday ya da arpa” (DLT: 835).	Ø	Ø	sumalak ³³ “buğday çimi, un ve yağdan yapılan tahin kıvamında bir tatlı, Nevruz tatlısı, sümelek” (Baydemir, Ildırı, 2025: 982).
süt ötrüm “sütleğen (şubrum - Euphorbia)” (DLT: 843).	Ø	Ø	sutqon “sütleğen” (Baydemir, Ildırı, 2025: 987).
süzgün “dikenli, siyah renkli bir dağ ağacı” (DLT: 844).			suzgun “süzgün” (Baydemir, Ildırı, 2025: 991).
tana “Uç ve Argu lehçesinde kişniş (Coriandrum sativum) tohumu” (DLT: 851).	Ø	Ø	tana bit. 2. sap, gövde” (Baydemir, Ildırı, 2025: 1040).
tarıq “Türklerin çoğunda buğday (Triticum); bilhassa Oğuzlarda ise akdarı (Panicum sp.); tahıl, tohum; (genellikle tarı-veya türevlerinden	tarıq/tarıq “buğday, zahire” (Ünlü, 2012: 568).	tarıq/tarıq “darı, ekin” (Ünlü, 2013: 1082).	tarıq I “Buğdaygiller ailesine mensup bir yıllık tahıl bitkisi ve ondan beyazlatılarak elde edilen küçük taneler, darı”

³³ G'aybulla Boboyorov, DLT'deki bazı kelimelerin Özbek Türkçesi ağızlarındaki varlığını incelediği “O'zbek shevalarida “Devonu Lug'ati-t-turk”dagi so'zlarning saqlanishi to'g'risida” adlı makalesinde *suma* kelimesinin Özbek Türkçesinde *sumalak* kelimesinde yaşadığını belirtir ve bu tatlının filizlendirilen buğdayın rendelendikten sonra kaynatılarak Nevruz Bayramı'nda sıvı tatlı olarak hazırlandığı açıklamasını yapar (Boboyorov, 2022: 94).

önce kullanılınca) ekin” (DLT: 856).			(ÖTİL, III, 2007: 682).
tawilku “erguvani söğüt (Salix purpurea)” (DLT: 863).	Ø	tabulğu “dobulga ağacı, yılğın ağacı” (Ünlü, 2013: 1060).	tobulği “keçisakalı, erkeçsakalı, çayırmelikesi” (Baydemir, Ildırı, 2025: 1085).
tiken/tikken “diken” (DLT: 879).	tiken “diken” (Ünlü, 2012: 592).	tigen/tiken/t ikken/tügan, tügen “diken” (Ünlü, 2013: 1125).	tikan “1. diken 2. dikenli bitki” (Baydemir, Ildırı, 2025: 1070).
tirek “kavak ağacı (Populus)” (DLT: 882).	tirek “direk, kayak, ağaç” (Ünlü, 2012: 594).	tirek “direk, düz ağaç, sütun, kavak ağacı” (Ünlü, 2013: 1133).	terak “1. kavak” (Baydemir, Ildırı, 2025: 1078).
topulgak “topalak (Cyperus longus)” (DLT: 893).	Ø	topalak “toparlak, tombalak, yumalak, küre” (Ünlü, 2013: 1147).	töpaloq “topalak bitkisi” (Xamdamiyov, 2012: 342).
uç “Türkçe yazmak için kalem; baston, iğ yapılan bir dağ ağacı (Lonicera tatarica)” (DLT: 915).	Ø	uş (3) “asma, asma kütüğü” (Ünlü, 2013: 1189).	uçalatoy “Karaağacın sert ve dayanıklı bir türü (kağrı, at arabası vb. arabaların tekerleğinin dış çemberini yapmaya elverişli)” (Baydemir, Ildırı, 2025: 1139).
urug “her şeyin tanesi, tohum” (DLT: 923).	uruğ (2) “tohum, döl” (Ünlü, 2012: 626).	uruğ (1) “tohum, cins, sülale, al, şube” (Ünlü, 2013: 1187).	uruğ “1. tohum 2. (böcekler vb. için) yumurta 3. meni, sperm, sperma 4. mec. bir sonucun

			olmasına sebep olan şeyi tohum 5. mec. cins, tür, taife 6. nesil, soy; sülale” (Baydemir, Ildırı, 2025: 1152).
<p>ügür/yügür “Türkler arasında akdarı (<i>Panicum miliaceum</i>)” (DLT: 931).</p> <p>ügürgen “Karluk Türkmenlerinin yediği taneli bir bitki” (DLT: 931).</p> <p>yügürgün “akdarı gibi taneleri olan, taneleri kırmızı bir bitki” (DLT: 931).</p>	<p>ügün- “ügünmek, erimek” ügünmiş daru “un, öğütölmüş daru” (Ünlü, 2012: 635).</p>	<p>üg- (2) “un öğötmek”; ügür- (1) “çevirmek, döndermek” (Ünlü, 2013: 1195).</p>	<p>jöhari³⁴ “Süt mısırı ve başaklı Qo‘qon mısırı gibi bir yıllık tahılları kapsayan bitki grubunun ortak adı ve bu bitkilerin taneleridir vb.) genel adı” (ÖTİL, II, 2007: 119).</p> <p>jögari ağz. “mısır” (ÖTİL, II, 2007: 116).</p>
<p>üzüm “üzüm (<i>Vitis vinifera</i>)” (DLT: 937).</p>	<p>üzüm/yüzüm “üzüm” (Ünlü, 2012: 642).</p>	<p>üzüm “üzüm” (Ünlü, 2013: 1201).</p>	<p>uzum “1.üzüm 2. asma” (Baydemir, Ildırı, 2025: 1160).</p>
<p>yabçan/yawçan “yavşan otu (<i>Artemisia</i>)” (DLT: 939).</p>	<p>Ø</p>	<p>yavşan “dikenli batan şeyler, yavşan otu” (Ünlü, 2013: 1242).</p>	<p>yovşan “yavşan otu, yavşan” (Baydemir, Ildırı, 2025: 1214).</p>
<p>yagak “ceviz (<i>Juglans regia</i>)” (DLT: 940).</p>	<p>Ø</p>	<p>yañağ (1)/yañağ/ yañağ “ceviz” (Ünlü, 2013: 1242).</p>	<p>yongçoq “1. ceviz ağacı 2. bu ağacın yemişi, ceviz” (Baydemir,</p>

³⁴ Kelime Kazak Türkçesi Sözlüklerinde *cügeri* “mısır”; *jügeri* “mısır” şeklindedir (Oturakçı, 2012: 2025). Kırgız Türkçesinde ise *cügörü*, *çükürü* “gövdesi kalınca, başak tutan, iri taneli bitki; mısır, darı” (Umurzakov, 2007: s. 184).

		1227).	Ildırı, 2025: 1208).
yandak tiken “deve dikenı (Silyum marianum)” (DLT: 948).	yandak “deve dikenı” (Ünlü, 2012: 659).	yantaq “diken, yandak” (Ünlü, 2013: 1227).	yantıoq ³⁵ “aguldikenı” (Baydemir, Ildırı, 2025: 1186).
yapurgak “ağaç yaprağı, kitap yaprağı” (DLT: 952).	yapraq/ yafrak yapurğak/ yawurğak/yafrag “yaprak” (Ünlü, 2012: 661).	yaprag/yapr ak/yafrak yapurğak “yaprak” (Ünlü, 2013: 1230).	yaproq “1. yaprak 2. kat kat ayrılan şeylerde bir kat, yaprak” (Baydemir, Ildırı, 2025: 1186).
yarpuz “yarpuz -bitki- (Mentha pulegium)” (DLT: 955).	Ø	yarpuz “kekik gibi bir ot, cıyık” (Ünlü, 2013: 1235).	yalpiz “nane” (Baydemir, Ildırı, 2025: 1184).
yemiş/yimiş “meyve” (DLT: 966).	yemiş/yimiş “meyve, yemiş” (Ünlü, 2012: 678).	yimiş “meyve, yemiş, mahsul” (Ünlü, 2013: 1255).	yemiş “yiyecek, azık, nevale” (Baydemir, Ildırı, 2025: 1209).
yıdıg ot “Kâşgar lehçesinde üzerlik otu (Peganum harmala)” (DLT: 968).	yıdıg “koku, pis kokulu” (Ünlü, 2012: 681).	yıd/yız/ıd/id “koku” (Ünlü, 2013: 1249).	hid ³⁶ “1. koku 2. mec. belirti, işaret, koku”; hidlamoq “koklamak” (Baydemir, Ildırı, 2025: 374).

³⁵ Özbek edebî dilinde ve ağızlarında *yantaq*, *yantaq-tikan* “dikenli bitki” kelimeleri anlamını korusa da bazı köylerde *yantaq shakari* ifadesi görülür ki bu ifade DLT’de görülen *yandaq çeker* “kudret helvası” (DLT: 948) ifadesiyle örtüşür. Özbek Harezmi Oğuzcasında ise bu kelime *yandaq* şeklinde yaşar (Boboyorov, 2022: 98).

³⁶ Kelime *yıdıg ot* şeklinde DLT’deki anlamıyla Özbek Türkçesinde tanımlanamamıştır. Ancak *hid* ve *hidlamoq* şeklinde görülen kelimenin kökü Eski Türkçedeki *yid* sözcüğüne dayanır. Bu tür fonetik değişim, özellikle Halaç, Özbek, Uygur ve Azerbaycan Türkçelerinde görülür (Boboyorov, 2022: 94). Gürer Gülsevin, “Türkiye Türkçesi Ağızlarında #h Sesi Üzerine” adlı makalesinde # h- < # y- gelişiminin # h- < # Ø < # y- biçiminde yani önce kelime başındaki # y-’lerin düştüğünü ardından kelime başında # h- türemesi meydana geldiğini belirtir: *hinge* < *inge* < *yinge*; *hut-* < *ut-* ~ *üt-* < *yut-* ~ *yüt-* gibi (Gülsevin, 2003: 139). Çağatay Türkçesinde kelimenin *ıd/id* biçimleri de bu görüşü destekler.

yığač/yigāč “ağaç” (DLT: 969).	yığač (1) “ağaç, dal, deęnek, sopa, çöp” (Ünlü, 2012: 682). aęač “aęač” (Ünlü, 2012: 28).	yığač (1) “aęač” (Ünlü, 2013: 1250). aęač “aęač” (Ünlü, 2013: 14).	yoęoç “1. aęač 2. tomruk, mertek 3. aęačtan yapılmış, ahşap” (Baydemir, Ildırı, 2025: 1204).
yılgun “ılgın (Tamarix)” (DLT: 971).	yılgun/ılgın/y ulğun “Akdeniz bölgesinde yetişen bir aęač cinsi, ılgın” (Ünlü, 2012: 684).	yılgın/yılku n “ılgın ağacı” (Yılmaz, 2016: 464).	yulğun “ılgın” (Baydemir, Ildırı, 2025: 1224).
yigde/yigte “ięde (Elaeagnus)” (DLT: 974).	yigde “ięde, ięde ağacı” (Ünlü, 2012: 686).	yigde/çigde/ ięde/cigde “ięde, ięde ağacı” (Ünlü, 2013: 1253).	jiyda “ięde” (Yusupova, 2018: 276).
yigen “hasır otu (Typha)” (DLT: 974).	yegen “yemiş, yiyecek” (Ünlü, 2012: 676).	yigen “yeğen, kız kardeşinin oğlu, hasır, saç örgüsü” (Yılmaz, 2016: 466).	yakan “1. hasır otu 2. <i>mec.</i> para; kar, gelir” (Baydemir, Ildırı, 2025: 1224).
yorınça/yorın çga “Oğuzcada yonca (Trifolium)” (DLT: 982).	yonçga “yonca otu” (Ünlü, 2012: 693).	yorunçga/yo runçga “yonca, alaf” (Ünlü, 2013: 1260).	yönęiçqa “kaba yonca, yonca” (Baydemir, Ildırı, 2025: 1220).
yumuşga “akdiken, alıç (Crataegus monogyna)” (DLT: 989).	Ø	Ø	jumruşqa “sarıyonca, taşyoncası” (Baydemir, Ildırı, 2025: 479).

Dîvânu Lûgati't-Türk'te yer alan bitki adlarından 66 bitki adının Özbek Türkçesinde yaşadığı tespit edilmiştir. Bu bitki adlarından *adırik, alma/almıla, arpa, aşlık/aşlık, bamuk/bāmuk, budgay/buğday, burçak, çeçek/çiçek, erük, geşür, kabak, kāgun, kamgak, kamaş, konak/koyak, kök, samursak/sarmusak, sōgan/sogun, tarıg, tiken/tikken, tirek, urug, üzüm, yandak tiken, yapurgak, yemiş/yimiş, yığač/yigāč, yılgun, yigde/yigte, yigen, yorınça/yorınçga* kelimelerinin anlam değişimine uğramadan bazı fonetik değişiklerle Harezmi Türkçesi ve

Çağatay Türkçesi dönemlerinden Özbek Türkçesine geçtiği görülmüştür. *Bujin, bulguna/malguna, çim, eğir, karakan, kara ot, kayaçuk, kumlak, mandar, sibüt, suma, süzgün, yumuşga* kelimelerinin ise Harezmi ve Çağatay Türkçesinde tanıklanamadan Özbek Türkçesinde yaşadığı tespit edilmiştir. DLT’deki *tana* “Uç ve Argu lehçesinde kişniş tohumu” anlamındaki kelime Özbek Türkçesinde fonetik değişime uğramadan bitkilerle ilişkili olarak *tana* “sap, gövde” anlamıyla karşımıza çıkar. Harezmi Türkçesinde *ügün-* “üğünmek, erimek” ve Çağatay Türkçesinde *üg-* “un öğütmek”; *ügür-* “çevirmek, döndermek” olarak yalnızca fiil biçimi tespit edilen *ügür/yügür* kelimesi, Özbek Türkçesinde *jöhari* “mısır” biçiminde yaşamaktadır. *Suma, uç* kelimeleri *sumalak, uçalatoy* kelimelerinde; *yıdıg ot* kelimesi ise Özbek Türkçesinde *hid/hidlamoq* kelimelerinde /y-/ > /h-/ ses değişimiyle kök olarak varlığını sürdürmektedir.

KISALTMALAR:

ağz.: Ağızlarda.

DLT: Dîvânu Lugâti't-Türk.

mec.: Mecaz.

ÖTİL: O‘zbek Tilining Izohli Lug‘ati.

KAYNAKLAR:

1. Alkayış M. F. Türkçede Kullanılan Bitki Adları. *Turkish Studies*, 2009, (4) 4, 71-92.
2. Ayupov R. (2021). *O‘simliklar nomlarining qisqacha lug‘ati*. ‘Tabiiy davo vositalari’ kitobiga ilova.
3. Baydemir H., Ildırı N. *Büyük Özbekçe-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2025.
4. Baytop T. *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994.
5. Boboyorov G‘. O‘zbek shevalarida “Devonu lug‘ati-t-turk” dagi so‘zlarning saqlanishi to‘g‘risida. *Oltin Bitiglar*, 2022, 2, 90-111.
6. Bulut S. Eski Uygur Türkçesinde Türkçe Bitki Adlandırmaları -1: Yiyecek-İçecek Olarak Kullanılan Bitkiler. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 2018, 1(12), 562-588.
7. Efe K. Tarihî Türk Lehçelerinde Alıntı Bitki İsimleri. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2018, (7)17, 81-106).
8. Ercilasun A. B., Akkoyunlu Z. *Dîvânu Lugâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.
9. Gülsevin G. Türkiye Türkçesi Ağızlarında #h Sesi Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 2003, 49(2001), 129-146.
10. Xolmirzayeva S., Mamasoliev N. *Qishloq xo‘jaligiga oid atamalarning izohli lug‘ati*. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.

11. Xolova M. Short Notes Phytonyms Baysun In Dialects Lexikology. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, 2020, Vol. 2, Iss. 3, Article 60.
12. İmer K., Kocaman A., Özsoy A. S. *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.
13. Kosimov A., Nabiyeu M. *Botanikadan qisqacha izohli lug'at*. Toshkent: O'qituvchi, 1990.
14. Oba E. Tarihî Türk Lehçelerinden Kazakçaya Bitki Adları. *International Journal of OldUyghurStudies*, 2021, 3/2, 239-275.
15. Oturakçı N. Divanü Lûgati't-Türk'teki Botanik Terimlerinin Kazakça ve Türkçedeki Görünümleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 2012, (13), 195-212.
16. *O'zbek tilining izohli lug'ati (O'TİL)*. 5 jildli. 1-jild.-Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti, 2006.
17. *O'zbek tilining izohli lug'ati (O'TİL)*. 5 jildli. 2-3-jildlar.-Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti, 2007.
18. Roux J. P. *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. – İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2005.
19. Tekin F. Özbek Türkçesi Söz Varlığına Bir Bakış (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı-XX. Yüzyıl Başları). *Turkish Studies*, 2008, 3(7), s. 608-618.
20. Umurzakov K. *Divanu Lugati't-Türk'teki Hayvan ve Bitki Adları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Adbilim Çalışması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. – Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
21. Ünlü S. *Harezm-Altınordu Türkçesi Sözlüğü*. – Konya: Eğitim Yayınevi, 2012.
22. Ünlü S. *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. – Konya: Eğitim Yayınevi, 2013.
23. Üşenmez E., Boltabayev S., Tuğlacı S. *Özbekçe-Türkçe Sözlük*. –İstanbul: Türk Dünyası Vakfı, 2016.
24. Yılmaz S. *M. Pavet De Courteille'nin "Dictionnaire Türk-Oriental" Adlı Sözlüğünün Türkiye Türkçesine Çevirisi ve Leksikolojik İncelemesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. – Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
25. Yusupova, N. *Türkçe-Özbekçe Sözlük*. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.
26. Türkiye'nin Endemik ve Nadir Bitkileri. (2025, 03 Ekim). https://bilimteknik.tubitak.gov.tr/sites/default/files/posterler/bilim_teknik_poster_turkiye_endemik_bitkiler_temmuz_2025.pdf